

ДРАГАН БАБИЋ

КОЛИКО РЕЧИ СТАНЕ У ЈЕДАН БАЈТ?

Неколико примера интернет књижевности код нас

Говорити о књижевности и интернету у данашње време на моменте може да изгледа као говор о двома само на први поглед независним стварима које су превише различите да би се ставиле у исти контекст. Међутим, раздвајати ова два појма чини се као апсолутно непотребно јер, када се детаљније анализирају чињенице, општа правила и конкретни примери, схвата се да прво не би постојало без другог, док оно друго заправо допуњује прво. Писање унутар оквира киберпростора пречесто се сматра отпадничтвом и од једног и од другог чиниоца стварности, премда су те две ствари нераскидиво повезане. Намера овог кратког есеја је да покуша да, првенствено са читалачке стране, објасни колико је сам појам „књижевности на интернету” другачији од онога што се назива „интернет књижевношћу” и на основу ове мале разлике у терминологији представи оно што на интернету јесте, односно није књижевно валидно.

Шћиа је Књижевност̄, а шћиа је Ин̄тернет̄?

Уколико се посматра корпус књижевности присутне на интернету, може се приметити да велики део тога спада у домен онога што служи као помоћно средство за савлађивање читања – с једне стране, осврти на актуелну продукцију (у часописима и порталима), најаве наступајућих издања, дискусије о канонској књижевности итд., док је с друге у питању велика количина препричане школске лектире, помоћне литературе за студенте, савета за брзо и ефикасно читање и сл. Уз то се не смеју заборавити енормне

количине пиратских верзија књига у различитим форматима за читање на рачунару, таблету, телефону, електронском читачу (.pdf, .epub, .mobi, .djvu, .rtf, .doc и др.). Укратко, ове две немерљиве скупине чине велики део онога што се најчешће, мада не и увек потпуно прецизно, назива „књижевност на интернету”, те пуне наше хард-дискове огромном количином књига и спискова за читање које вероватно никада нећемо до краја савладати. У случају ове потоње групе, лако је пронаћи бар три разлога за популарност – цена, доступност и практичност. Ако се само према овим критеријумима пореди колекција е-књига једног натпросечног читаоца са библиотеком штампаних књига другог читаоца истог нивоа пасионираности, јасно је да посед првога недвосмислено доминира. Такве књиге су често много јефтиније и још чешће апсолутно бесплатне, могу се пронаћи на великом броју P2P сајтова, *torrent* програма и осталих *online* база података и у неколико кликова могу бити у рукама/уређајима читалаца, док се, напослетку, њихова практичност мери чињеницом да на један уређај за електронско читање стане више хиљада књига, тј. знатно већи број него што и најсвеснији читаоци могу да појме. Међутим, ма колико електронско читање носило евидентне квалитете и имало одређене објективне предности у односу на читање штампане књижевности, која је не само скупља за припрему, издање и дистрибуцију већ и доступна мањем броју људи, фанови читања истичу да се предности е-књига изражавају само у она три поменута аспекта. У свим осталима, штампана ствар је и даље незамењиво средство истраживања књижевности.

Једно је, чини се, оно што се назива „књижевношћу на интернету” и овде се често не може говорити о ауторској књижевности – сем, наравно, у домену књижевне критике и теорије која се публикује на овај начин – већ више о интернету као медију на који се књижевност пласира. У том контексту, интернет није покретач списатељског нагона, већ начин доласка до већег читалаштва и одрживијег пласмана. Уколико се пак говори о ауторском изразу који је намерно одабран да буде публикован на интернету, а не у штампаном облику, онда овај облик књижевности на мрежи не би требало мешати са горе описаним. У питању је, дакле, другачији приступ, другачији концепт и другачија изведба, и из тих разлога се објављивање на интернету мора разликовати од бесплатне е-књиге и штурог описа лектире. Тада је, најзад, у питању не присутност *књижевношћи на интернету*, већ књижевност која је са намером усмерена ка корисницима интернета и то је оно што се назива *интернет књижевношћу*.

Но, исто као што се тај формат мора разликовати од наведених књижевних облика на интернету, њега треба диференцирати

и од уобичајеног садржаја самог интернета. Пошто се интернет књижевност махом пласира на друштвеним мрежама, блогovima и личним сајтовима, јасно је да она није све што је присутно на овим изворима, пошто се само мали део тога може сматрати књижевно валидним. На мрежама као што су Фејсбук и Твитер, те блогovima и сајтовима, махом се проналазе *информације*, а не *књижевности*. Међутим, то је мање-више и очекивано стање за овај вид комуникације и нешто што је априорно смишљено да буде такво – основни циљ и првобитна сврха друштвених мрежа није да произведу простор за књижевност, већ да обезбеде корисницима место за изражавање мишљења, размену вести, повезивање са другима итд. Из тог разлога највећи проценат садржаја који се на њима проналази управо је тог типа, док је онај други, књижевног карактера, обично у сенци количине информација.

Зашто је интернет књижевност „књижевност“?

У време када се водила најжешћа полемика о жанровском одређењу књиге *Историја светиа у 10½ њоџлавља* енглеског писца Џулијана Барнса из 1989. године – о томе да ли је она роман или збирка прича – критика се досетила да и самог писца укључи у дискусију и пита на који начин би он сам прецизирао жанр свог дела. Одговор који је јавност добила је следећи: Барнс себе првенствено види као романописца (иако је активан и у сфери кратке прозе, есеја, мемоара и критике) и стога би дело морало бити роман, без даље расправе. Но, уз овај коментар стигао је и један још интригантнији и релевантнији за причу о интернет књижевности, који се пак не бави овим феноменом нити интернетом у целини, већ намером и логиком са којом писац приступа стварању. Рукопис *Историје светиа у 10½ њоџлавља* је, још у време настанка, *замисљен* као роман, *конципиран* да функционише као романескни скуп испреплетених засебних прича које ће се у читалачкој свести претворити у снажнију целину од збирке прича, и као роман је и *изведен*. Кад такво објашњење стигне од аутора који је и теоријски и практично поткован као Барнс, то треба имати у виду. Наравно, књижевни критичари, теоретичари и историчари могу да доведу у питање ову тврдњу и њој сличне, и то би требало да чине зарад свеобухватније перцепције дела, али би се и став аутора морао узети у обзир уместо да се одбаци као провизоран и паушалан.

Разлог због којег из мора релевантни(ј)х примера наводимо баш овај јесте став који писац заузима у односу на интенције свога рада и на оно што би крајњи продукт – само дело – требало да представља. Пратећи ту логику, уколико читалац верује Барнсу да је

његова намера да створи роман а не збирку прича, зашто би се онда реч писаца који објављују у сфери интернета доводила у сумњу? Скоро увек када је реч о оваквој врсти писања и објављивања – јер, напослетку, у овом другом појму је разлика између ове и штампане књижевности: обе категорије писаца обликују своје текстове у истим програмима, али не публикују свој рад на исти начин – поставља се питање зашто је ово заправо књижевност и како се разликује од осталих врсти писања на, нпр., Твитеру или Фејсбуку. И сада се долази до поенте примера Џулијана Барнса: интернет књижевност јесте књижевност јер је замишљена, конципирана и изведена као књижевност, а не објава или информација. Истина је да нема свако стваралаштво у интернет оквирима високу књижевну вредност, али то не умањује његову основну намеру и концепт. Јасно је, дакле, да се иза појма „интернет књижевност” крију релевантне књижевне форме чији су аутори одабрали да буду публиковани на интернету а не у штампаном облику и тако своје текстове пласирају путем Мреже, а не Папира. Уз то, у овој чињеници се крије и разлог анализе и интерпретације писаца чија се интернет књижевност не сме занемарити само зато што се налази на интернету.

Када се говори о разлозима за одлучивање за интернет уместо за штампу, њих је неколико и могу се довести у снажну везу са тренутном издавачком политиком у савременој домаћој књижевности. Као прво, нема потребе истицати колико је тешко доћи до издања без улагања новца који писци најчешће нису у стању да издвоје. (Узгред, кад је реч о овоме, уколико се узму у обзир начини за објављивање прве књиге – песнички фестивали за младе, конкурси за рукопис, едиције дебитаната у Матици српској, Студентском културном центру Крагујевац или градским библиотекама из Кикинде и Сомбора итд. – може се тврдити да је теже доћи до другог, а не првог издања.) Баш због те немогућности публикавања аутори се окрећу ономе што им је доступно и бесплатно, а то је једноставно копирање текста из Word документа на блог, сајт или Фејсбук профил. Уз то, постоје и одређени записи на овим медијима који нису иницијално намењени томе да буду публиковани у виду књиге, већ више као вентил којим аутори испољавају мишљења или коментаре свакодневице, али који временом прерастају у нешто више и постају валидна књижевна форма баш због поетике њиховог стварања. Уколико нешто што је раније сматрано базичним и једноставним стварају писци који имају књижевно-уметничке претензије и одлике, не може да чуди чињеница што, на пример, књига сабраних Фејсбук статуса, скупљених у рукопису, проналази пут до квалитетног издавача, релевантне критике и читалаштва.

Велики број Фејсбук белешки које пишу мање или више афирмисани писци нису ништа више него то – белешке које нису на папиру већ на друштвеној мрежи, спремне да се прошире или, као нуклеуси будућих идеја, чекају време да прерасту у нешто више. Слично се ради и на сајтовима и порталима ван домена друштвених мрежа који, уз договор са писцима, на интернет постављају њихове нове текстове који ће у будућности чинити грађу рукописа намењеног за штампу – један од новијих примера су необјављене приче Горана Петровића из најављене збирке *Књига исправки* које се од фебруара 2015, три пута месечно, ексклузивно појављују на сајту нашег огранка руске новинске агенције *Sputnik* (rs.sputniknews.com/trend/goran_petrovic). Напоследку, трећи велики корен интернет књижевности је најконкретнији и највише задире у сферу минимализма, а то је условљеност форме. Овде се мисли на Твитер прозу, кратке прозне наративе писане на тој друштвеној мрежи који су јединствени јер, за разлику од сајтова, блогова и Фејсбука, имају просторно ограничење на 140 словних карактера са размацама, односно двадесетак до тридесетак речи. Једна од најевидентнијих предности интернета у односу на штампу јесте неограниченост и слобода изражавања, како у домену демократизације писања у формату који нико не може да проверава или цензурише, тако и у домену просторног ограничења. Међутим, Твитер се овде поставља као скоро контрадикторна мера коначности у бесконачном простору и он доводи до Твитер прозе која је, за сада, последња етапа у поетици сажетости и кратке прозе. Ово је не само плодно тле за писце са тенденцијама ка минимализму и скраћивању већ и глобални феномен у који се укључује све више аутора, часописа, издавачких кућа, критичара и теоретичара, а ова тенденција актуелна је и на нашем тржишту. Твитер књижевност је пример како једна појава настала искључиво на интернету – ограниченост исказа – утиче на књижевност, мења уобичајене форме, преобликује их и адаптира себи, а Твитер проза проналази пут у књиге и периодичку.

Уколико се полемише о читалаштву и спекулише о бројевима и видљивости, може се видети да је интернет књижевност у предности у односу на штампу, премда ово не треба да весели. Ипак, чињеница да се књиге данас често штампају у малим тиражима – чак и наслови етаблираних и награђиваних писаца – није последица или кривица ни интернета ни интернет књижевности већ, опет, издавачке политике. Нове књиге су некада недоступне у библиотекама, каткад прескупе у књижарама и често недостижне читаоцима. С друге стране, интернет проза и поезија непрестано су доступне броју читалаца који је много већи од неколико стотина.

Овај квантитативни елемент никако не подразумева квалитет, али јесте битан у домену интернет књижевности као релевантне књижевне форме чији аутори намерно каче радове на интернет уместо да их штампају на папиру.

Примери и чињања

Није потребно много примера да би се доказало да је интернет књижевност код нас валидна форма писања, а не само дигитални експеримент псеудокњижевности.

У форми Твитера, може се разликовати проза, хаику/микро поезија, па чак и изрази који би се могли упоредити са афоризмом. Што се тиче прве групације, имена која се баве Твитер причама обично се деле на оне мање и више афирмисане у штампаним облицима – с једне стране, ту су Дејан Тиаго Станковић (@dejantiago) и Ото Олтвањи (@otooltvanji), а друге Милош Јоцић (@miloshzbori), Дејан Јањић (@kratkaprica) и Срђан Видрић (@sortsortstori). Потоњи аутори су стављени у засебну категорију, не услед мањка квалитета или неприсутности већ због чињенице да се чешће јављају или у периодици и зборницима (не у самосталним издањима) са својом прозом, или као писци књижевне критике, есеја, огледа и приказа. Ипак, њихова присутност као писаца Твитер прича видљива је у виртуелном свету, што посебно много говори ако се зна да су прва двојица објављивала своје Твитер приче у часописима (*Поља*, *Повеља*, *Злајна жреда* итд.) и зборницима кратке прозе. Поврх тога, Јоцић је и теоретичар и критичар Твитер прозе који пише у одређеном жанру, усмерен је на (научно)фантастични дискурс и неретко своје приче допуњује сликама, док је Јањић у својих седам прича заједничког наслова „@седмица” (*Кајмакчаланска II. Најлејца осиварења са XIII конкурса за најкраћу крајку причу*, прир. Ђорђе Оташевић, „Алма”, Београд 2014, 82–83) показао да Твитер проза може да функционише и у штампаном облику као скуп прича које се могу читати индивидуално или као целина. Што се тиче Видрића, његове махом реалистичке приче често имају исте јунаке – Машу и Бориса – и уколико се читају као скуп наратива које спајају протагонисти који се понављају творе већи прозни облик, на граници флеш фикције или кратке приче. С друге стране, Твитер проза није примарни облик изражавања Станковића и Олтвањија, афирмисаних приповедача, романописаца и преводилаца, већ нека врста стилске вежбе, прихватање изазова или истраживање сопствене поетике у ограниченом оквиру од 140 карактера. Обојица, за разлику од већине писаца Твитер прозе, своје приче објављују на личним Твитер налозима, чиме оне постају

саставни делови њихових виртуелних персоне, а не засебна струја присуства на овој друштвеној мрежи. Поврх свега, квалитет све петорице аутора крије се у способности да у овом најкраћем опсегу опишу ситуацију, исприповедају наратив, сажму живот и изазову катарзу. Иако се Јањићеве приче читају у наведеном зборнику, а Станковићеве, Олтвањијеве и Јоцићеве могуће је, између осталог, пронаћи и у темату о Твитер прози у часопису *Поља* (бр. 491, јануар–фебруар 2015, 102–103, 104–106 и 107–110, горе наведеним редоследом), заједно са критичким, есејистичким и интерпретативним текстовима Бранислава Живановића, Срђана В. Тешина и Миће Вујичића, вреди навести по један репрезентативан пример за сваког од аутора. Ови примери не само што представљају поезику њихове Твитер прозе већ су довољно репрезентативни и у исти мах доказују колико се суштине може пронаћи у овим кратким наративима:

Ујак је био бакин миљеник. Мама се узалуд трудила. Последњи пут ју је расплакала пар дана пред смрт. Бака маму, пред мамину смрт. (Станковић)

„Плашиш се?” пита ме унук кад сам се вратио с Онкологије. „Не”, кажем, али ми не верује. А плашим се мање него кад сам покисао 1. маја 1986. (Олтвањи)

Сироти кројач Пламенко, добри но оштрозуби вукодлак, те ноћи је случајно попио женин бруфен уместо капсула за месечарење. (Јоцић)

Само је умочио руке у хладну воду која му је управо однела све што је имао... ’бем те животе, прошапута протрљаваши влажне очи. (Јањић)

Када се осамнаесте вратио из заробљеништва, син је имао седам, а жена двојицу. Нису га препознали. „Куд преживе’ ровове!”, говорио је. (Видрић)

Сатиру и афоризам у оквиру ове мреже ствара мало већи број аутора, али они ређе показују тежњу да објављују у штампаним публикацијама и чешће се, за разлику од Твитер прозаиста, окрећу актуелним друштвеним и политичким темама, људима из поп културе и естраде, те су и ангажованији. Ово долази из чињенице да се они махом не обраћају из позиције писца већ коментатора

чинилица стварности, док се, међутим, неки њихови твитови могу тумачити на књижевно релевантан начин. Што се тиче сатиричних и афористичких налога, могу се издвојити два псеудонима: Покојна Милева (@PokoјnaMileva) и Умберто Его (@stanovnikzemlje). И док је први налог фиктивни лик преминуле женске особе која често коментарише јавну сцену и играма речи се наставља на идеју да је мртва, потоњи је хроничар и коментатор актуелности, без цензуре и резерве. Тако су твитови Покојне Милеве спој хумора и алузије на смрт и живот у подземном свету („Молим срчане болеснике да не гледају меч између Ђоковића и Надала, овде је превелика гужва на долазном перону. Ако ме разумете...”), а твитови Умберта Ега мешају иронију и сарказам са кокетирањем са филозофијом и поетиком афоризма („У лексикону алхемије, љубав је основа рецепта за обрнуту невидљивост. Не нестајете ви, него остатак света постане невидљив”).

Што се тиче Твитер поезије, може се издвојити Pesnick (@pesnick), који комбинује ову друштвену мрежу са блогом (randomizmi.blogspot.com). На оба формата неретко се пласирају исти радови, који су у првом случају скраћени и дати у неколико делова, а у другом представљени у интегралној верзији, допуњени и проширени. Када се ова поезија – као и она других Твитер песника – пореди са поезијом других младих аутора, чак и након прве књиге, објављеном код релевантних издавача окренутих савременој поезији, могу се уочити сличности. Скоро сви конституенти поетике млађе песничке генерације (о њима је корисно прочитати неке од критичких пресека годишњих продукција и предговоре, поговоре или уредничке осврте у антологијама) проналазе се и на Твитеру, само у краћем облику. Pesnick, на пример, неретко повезује више твитова у једну дужу песничку целину, која је услед формалног ограничења фрагментарна, али може се читати као скуп засебних минијатурних поетских целина. Уз то, поезија овог профила наставља исте или сличне тематско-мотивске оквире, понавља исте песничке слике или изнова потврђује исте закључке. Обраћа се истој публици или појединцу – неретко отворено – и пева истим гласом, из позиције истог лирског субјекта. И док је одређени број твитова овог корисника ван домена песничког говора, те није релевантан за ову анализу, значајна количина јесте валидна и представља пут којим се креће Твитер поезија данас:

ПМС
ЈЕ ЗАКУЦАО
НА ВРАТА НАШЕГ ДОМА
РАНИЈЕ НО ИНАЧЕ

НОСЕЋИ У ЊЕДРИМА
СЕВАЊЕ ИЗ
ОЧИЈУ
И ЈОШ
КОЈЕКАКВИЈЕХ
ЂАКОНИЈА
МЕНИ НА
ДАР

Ситуација на друштвеној мрежи Фејсбук много је компликованија него на Твитеру из два једноставна разлога: број корисника је већи, а простор за писање неограниченији. Стога се писци на њој могу класификовати у две категорије – аутори који се иначе баве књижевношћу или поседују такве амбиције, и вербовизуалне форме благо несталног присуства. Опција *Notes* дозвољава корисницима да на мрежу поставе своје текстове у цензурисаном облику који је ван домета уредничке политике часописа или издавача, и ту се могу наћи различити формати, обими, тематско-мотивске одреднице, па чак и жанрови. Неретко се срећу импресије са путовања у форми мини-путописа или коментари стварности у маниру полемичко-есејистичких текстова. На Фејсбук се постављају песме, кратке приче, одломци из романа и афоризми, а карактеристика ове мреже су коментари читалаца. До белешки корисника могу доћи његови/њени пријатељи, прочитати постављено, оставити коментар или кликнути опцију *Like* и/или *Share* (слично је могуће и на Твитеру) и тако аутору дати до знања колико је одређени материјал квалитетан, популаран и вредан даљег развијања и евентуалног публиковања. Фејсбук је тако донекле и лакмус хартија модерне књижевности на којој се кристалишу ране верзије касније штампаних дела, у којима шира заједница учествује конструктивним, похвалним или полемичким коментарима. Чиме ова друштвена платформа, скоро парадоксално, постаје модерна слика некадашње усмене књижевности и круга људи којима приповедач око ватре излаже своје ново дело. Коментари су не само очекивани већ и добродошли и корисни. Једно од издања које је потекло са Фејсбука јесте и збирка *За лајк, не за игнор, ја сам рођена* Чарне Поповић (2011), у којој ова ауторка сабира статусе са те друштвене платформе. Не приступа им у духу актуелних објава већ са јасним књижевним намерама, те се они стога не читају као краткотрајна и недалекосежна квазилитература, већ као битан чинилац опуса ове песникиње. Што се тиче друге велике категорије, вербовизуалних форми, оне се крећу од разних духовитих „Дневних доза” до ангажованијег окупљања, као што је „Гробарски

треш романтизам”. Нажалост, највећи део ове категорије је или превише ретко присутан, или пречесто одлази у претерану пародiju, те га је немогуће анализирати на књижевно утемељен начин. Но, и са таквим присуством ови спојеви духовитих слика и вицкастих коментара актуелни су примери граница афористичког или иронијског стваралаштва код нас, те не чуди што уживају велику популарност на интернету и остварују видљивост и на другим друштвеним мрежама.

И у домену блогова може се наћи неколико репрезентативних примера. Један од њих је блог Ање Марковић (narodjusuljudi.blogspot.com), на којем ауторка поставља своју поезију и који дели наслов са њеном првом збирком песама из 2012, за коју је добила и Бранкову награду наредне године. На овом блогу могу се наћи песме из те збирке, али и оне настале након предаје рукописа, па је он нека врста сублимата старијих и новијих радова који нису објављени у штампаном облику. Сличан је и блог Берислава Благојевића (berislavblagojevic.wordpress.com), који укључује више категорија – између осталих критичке текстове о његовим књигама, поезију, кратку прозу, преводе, чланке, новости итд. – и ту се могу наћи његови текстови објављени у часописима, новинама, антологијама, збиркама и романима, те на другим блоговима, као и већи број необјављених радова. Посебно је занимљива прозна категорија „минијатуре/цртице/вињете”, у којој се могу пронаћи замци неке будуће збирке флеш фикције. Блог сличне конструкције уређује и Небојша Кривокућа (preslicavanje.blogspot.com), који, за разлику од већ наведених аутора, поред ауторских текстова, исечака из библиографије, извода из критика и сличног садржаја нуди и нешто ван домета књижевности. Наиме, значајан део овог блога посвећен је критици музичких издања, а сегмент „Преслушавање [playliste]” нуди и више десетина снимака наших и страних радијских емисија, које не само да допуњују музички део блога већ се поетички слажу са његовим књижевним целинама, стапајући се у извор уживања за слушаоце и читаоце, слично као и ауторова збирка *39 ситеница* (2013). Попут њега, Дејан Огњановић (cult-ofghoul.blogspot.com) пише о књижевности и филму. Два блога слична овима, али још више налик један другоме, воде Ивана Максић (jurodivi.blogspot.com) и Радомир Д. Митрић (hiperboreja.blogspot.com). Чини их комбинација личних текстова и текстова других писаца, од гласова најмлађих, преко гласова генерације уредника блогова, до канонских имена светске и домаће прозе и поезије. Са мноштвом линкова према другим текстовима и снимцима, ови блогови представљају оно што је заправо домет присуства књижевности у тзв. блогосфери – простор за објављивање делова будућих

рукописа, истицање књижевних фаворита и веза са другим блогovima, сајтовима и друштвеним мрежама.

Када се говори о часописима, постоји неколико (*Аџон*, *Међуштим*, *Суштина поетике* итд.) који су присутни искључиво у виртуелном свету и текстови у њима су махом писани без намере да буду публиковани у штампаним облицима, иако се некада проналазе и у њима. Намера оваквих часописа обично је бављење књижевношћу у анти-естаблишмент маниру, далеко од естаблираних часописа и уредништава, па чак, неретко, и изражавање отвореног неслагања са њима, што доводи до полемисања током којег се постављају нова питања, а то је често позитивно. У овом контексту се интернет часописи могу видети као периодика која је у више аспеката недвосмислено супротна од оне коју финансирају културне институције. Њихов квалитет, очекивано, варира, не само због демократизације израза већ и услед мањка јасне уређивачке политике, али су њихове предности у афирмисању аутора који су мање присутни у штампаној периодици. Наравно, међу ауторима ових и других *online* часописа се врло често налазе призната имена млађе и старије песничке, прозне, есејистичке и критичарске сцене, а њихово појављивање *и* у овом облику сведочи о жељи за већом присутношћу и позитивној промени израза *и/или* стила у односу на штампу која овакав вид публиковања доноси.

Шта је Интернет, а шта је Књижевност?

На крају, немогуће је кохерентно сумирати све књижевне појаве на интернету, али је то донекле и непотребно – једна од поенти и предности интернета јесте управо несвођење на неколико примера, већ отвореност ка многострукостима. Свакако најпозитивнија одлика могућности изражавања на светској мрежи јесте доступност која се ауторима сервера без резерви. Доћи до штампаног издања данас је више него тешко, упркос објективном квалитету или афирмисаности стваралаца, док су неки жанрови и форме више него маргинализовани зарад других, присутнијих, комерцијалнијих и примамљивијих читаоцима. У време престалне издавачке политике и диспропорционалних позиција, пронаћи заинтересованог издавача за одређени рукопис у одређеном тренутку, можда није потпуно немогуће, али је ипак тешко. Стога се као један од два можда најочигледнија разлога окретању интернету намеће тежина доласка до публикације, посебно за младе и још увек непризнате ауторе. С друге стране, једнако битан разлог је и одступање од актуелне књижевне политике и дистанцирање од њених негативних аспеката одласком на место где не постоје уредници,

цензура, финансије, буџети, неподобности – једном речју: рестрикције. Ипак, јако је битно схватити да нису све појаве које је овај текст поменуо у домену интернет књижевности валидне и релевантне за читање и истраживање на књижевно утемељен начин, јер превелика слобода ипак има своје мане. Но, докле год се у великом корпусу актуелног стваралаштва на интернету могу пронаћи репрезентативни примери створени с намером да буду *књижевности* у окриљу *интернета*, и докле год се они могу критички посматрати, приказивати и анализирати ван граница виртуелног света, мора се рећи да је појава интернет књижевности вредна пажње, макар се откривала кликовима, а не превртањем страница.